

פני שבת נקבלה

קידוש – על יין או על פת?

הרב אלישע אבינר

שמות פרק כ פסוק ח

זכור את יום השבת לקדשו

רמב"ם שבת פרק כט הלכה ו

מדברי סופרים לקדש על היין ולהבדיל על היין, ואף על פי שהבדיל בתפלה צריך להבדיל על הכוס.

פסחים דף קו עמוד א

תנו רבנן זכור את יום השבת לקדשו - זוכרהו על היין... הכי קאמר: זכור את יום השבת לקדשו - זוכרהו על היין בכניסתו. אין לי אלא בלילה, ביום מנין - תלמוד לומר זכור את יום השבת.

רמב"ן

אמרו במכילתא (כאן) לקדשו, קדשהו בברכה, מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו, אין לי אלא ליום, ללילה מנין, ת"ל ושמרתם את השבת (להלן לא יד), וזהו קדוש היום, והוא מן התורה, אינו אסמכתא. וכך אמרו (ברכות כ ב) נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה, וזה על קדוש הלילה, לפי שכל הטעונים קדוש מתקדשים בכניסתן פעם אחת, כגון קדוש החדש, וקדוש היובל, אבל ביום אסמכתא, ואין אומרים בו מקודש כלל, שדיינו בפעם אחת בכניסתו. וכן על היין אסמכתא ואינו קבע כלל:

נזיר דף ג עמוד ב

מתני'. הריני נזיר מן החרצנים, ומן הזגים, ומן התגלחת, ומן הטומאה - הרי זה נזיר וכל דקדוקי נזירות עליו. גמ': מתני' דלא כר' שמעון; דתניא, ר"ש אומר: אינו חייב עד שידור **מכולם**... מ"ט דר"ש? אמר קרא: 'מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זל'...

[מקשה הגמרא על ר"ש מהפסוק]: 'מיין ושכר יזיר' [משמע שהוא נזיר על אף שלא נדר מכולם]! ההוא מיבעי ליה: לאסור יין מצוה כיון הרשות. מאי היא [מהו יין מצווה?]? קדושתא ואבדלתא, הרי מושבע ועומד עליו מהר סיני!

דף מקורות

המפרש שם

לאסור יין מצוה כיון הרשות, מאי היא קדושתא ואבדלתא - מי חייל עליה איסור נזירות, והרי מושבע ועומד עליו מהר סיני הוא - דכתיב זכור את יום השבת לקדשו זוכרהו על היין אין לי אלא בכניסתו ביציאתו מנין ת"ל כו' (פסחים דף קו). וקי"ל דנשבע לבטל את המצוה פטור דלא אתיא שבועה ומבטלה מצוה...

ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן סב

מושבע ועומד מהר סיני. פי' מושבע הוא על הקידוש דכת' זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין, והבדלה דכתי' להבדיל בין הקדש ובין החול ואמרי' כל המבדיל על היין במוצאי שבת הויין ליה בנים ראויין (להבדלה) להוראה וכת' המשמח אלקים ואנשים אם אנשים משמח כו'. ... פירש רבינו יעקב זצ"קל טעו הקדמונים בפירוש של שמועה. אלא הכי פירושה: יין מצוה מאי היא קידוש והבדלה ורבייה קרא לאסור. ופריך מאי איצטריך קרא לאסור, הרי מושבע מהר סיני הוא, וכי מושבע מהר סיני אקידוש ואהבדלה דרבנן מי איצטריך למיסר דרבנן...

תוספות מסכת נזיר דף ד עמוד א

מאי היא קידושא ואבדלתא מושבע ועומד מהר סיני הוא - דקדוש היום דאורייתא ואיך תחול עליו נזירות. וקשה דאדרבה להכי איצטריך קרא מיותר לומר דחייל עליה נזירות... ועוד קשה דקדוש היום לאו דאורייתא הוא דנהי נמי דכתיב זכור ודרשינן זוכרהו על היין אסמכתא הוא. לכ"נ לר"ת דגרסינן בתמיה וכי מושבע ועומד מהר סיני, כלומר למה לי קרא מיותר לאסור יין מצוה, וכי מושבע וכו' דנהי דקידוש היום דאורייתא, על היין לאו דאורייתא דזוכרהו על היין אסמכתא. והשתא משני כגון שנשבע לשתות וקמ"ל קרא יתירא דחייל עליה אף על גב שנשבע לשתות.

תוספות

זוכרהו על היין - דזכירה כתיב על היין זכרו כיון לבנון (הושע יד) נזכירה דודיק מיין (שיר א). והאי זכירה היינו קידוש... ונראה דקידוש על היין אסמכתא היא. והא דאמר במי שמתו (ברכות ד' כ:): נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה היינו דוקא קידוש היום אבל על היין לא הויא אלא מדרבנן כדמשמע בריש נזיר (ד' ג:): דקאמר מיין ושכר יזיר לאסור יין מצוה כיון הרשות ופריך מאי ניהו קידושא והבדלה, מושבע ועומד מהר סיני הוא דאיצטריך קרא למיסר... ועוד מצינו למימר דקידוש על היין דבר תורה אבל הא דאמר המברך צריך שיטעום זהו מדרבנן.

שו"ת הרשב"א חלק ד סימן רצה

וחזינן דמדאורייתא לקדשו ולומר שבת היום כעין קידוש היובל, ואנשי כנה"ג תקינו לה ברכה ונוסח. אלא דקשה לי הא דגרסינן בנזיר (ג ע"א) מיין ושכר יזיר לעשות יין מצוה כיון הרשות. וקא בעי מאי ניהו, אילימא קדושא ואבדלתא מושבע ועומד מהר סיני הוא. אלמא קידושא ואבדלתא על היין דבר תורה והדרא קושיין לדוכתא.

תשובה... קידוש היום לזכור אותו בכניסתו כעין שבח וקילוס... כל אחד ואחד אומר כפי שיזומן לו מעניני שבחו וקדושתו והזכרת קדושתו ובעל פה ובלא שום נקיטת חפץ לא כוסו ולא פתו. באו הם ותקנו לכל נוסח אחד במקום סעודה ובחפץ. ותקנו שיזכירו קדושתו על היין לפי שאין אומרים שירה אלא על היין... ומה שאמרו זכרהו על היין, מדבריהם הוא. ותדע לך

דף מקורות

דהא כי חביבא ליה ריפתא, מקדש אריפתא, ואלו היתה זכירתו על היין דבר תורה משום חביבותא היכי מבטלינן ליה לכוס. ונר ביתו לקידוש היום דאמרי' (שבת כ"ג ע"ב) נר ביתו עדיף אמאי, והיכי אתי נר ביתו ודחי ליה לעשה דיין קידוש היום. ומה שאמרו שם בפ"ק דנזיר 'אילימא קדושה ואבדלתא מושבע ועומד מהר סיני' הוא' כבר כתב ר"ת ז"ל דהכי גרסינן וכי מושבע ועומד מהר סיני הוא. ואפילו לגירסת הספרים דלא גרסי' 'וכי הכי מפרשי לה. כלו' מושבע ועומד מהר סיני הוא, בתמיהא. וזה דבר ברור אין בו ספק.

ומה ששנינו בר"פ אלו דברים (נ"א ע"א) ב"ה אומר מברך על היין ואח"כ על היום שהיין גורם לקידוש שתאמר לאו דוקא יין אלא ה"ה לפת. דלכ"ה המקדש על הפת מברך על הפת תחילה. וזה לא גורם לקדוש היום ממש קאמר. דדבר תורה אינו צריך לא יין ולא פת כמו שאמרנו, אלא קדושה שהתקינו אנשי כנה"ג במקום סעודה קאמר.

תוספות רי"ד מסכת פסחים דף קו עמוד א

קידוש היום הוא מה"ת... אבל האי דקתני על היין נ"ל דלאו מן התורה הוא אלא מדרבנן כדאמרי' בכיצד מברכין אמר רב שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מנין שאין אומרים שירה אלא על היין שנא' ותאמר להם הגפן החדלתי תירושי כו', והיכא דלית ל' חמרא מקדש אריפתא, אימת דחביבא ל' ריפתא מקדש אריפתא אימת דחביבא ל' חמרא מקדש אחמרא... בקידוש מצוה לקדש על הכוס ואי ליכא כוס אי חביבא ל' ריפתא מקדש אריפתא ואי לית ל' מידי מקדש בלא מידי.

וקשיא ל' דבפ"ק דנזיר מוכח דמן התורה הוא לקדש על היין... וכך מצאתי לשלשה מפרשים שפירשו דאין נזירות חלה על יין קידושא ואבדלתא מפני שהוא מושבע ועומד מהר סיני.

וכ"כ גם המורה בפרדס דהא דתניא זכור את יום השבת לקדשו זוכרהו על היין בכניסתו לאו דוקא יין אלא ה"ה נמי על הפת יכול לקדש ואורחא דמילתא נקט יין המשמח אלקים ואנשים. ואפי' אם נדור הוא מע"ש שלא לאכול יכול הוא לקדש על הפת ולאכול דאין שבועה בתוך שבועה. ומושבע ועומד מהר סיני הוא שיקדש ואין קידוש אלא במה שהוא שקובע סעודתו או פת או יין דכתיב וקראת לשבת עונג במקום קריאה שם יהא עונג. הילכך חייב הוא לאכול ולעבור על שבועתו ועל נדרו כדי שיהא עונג במקום קריאה. וכן מצינו במס' נזיר דאמרי' התם נזיר חייב בקידוש היום לשתות מאחר שקידש ביין והתם מפרש טעמא. וכן מי שנדר שלא לאכול וקידש על הפת חייב לאכול מה שבצע מאחר שקידש בפת. מיהו אנן לא שרינן לכתחלה שיקדש הנזיר על היין וישתה אלא יקדש על הפת ויפטר מן היין, אבל אם מיהר וקידש על היין נתחייב לשתות כו' עד ואם אין לנזיר פת יקדש ביין לכתחלה וישתה דאין נזירות חלה על יין הקידוש מאחר שמצוה הוא לקדש בו. וכן למי שנדר על הפת אם אין לו יין יקדש על הפת דאין חילוק בין פת ליין לענין קידוש עכ"ד. לפי דברי הגמרא ודברי הפרשנים האלה מוכיח דהא דתניא זוכרהו על היין מן התורה היא לקדש על היין ואף על גב דלא כתיב יין בקרא כך קיבל משה בסיני דצריך לקדש על היין או על הפת שגם היא חשובה כיון.

אבל קשיא ל' טובא... היכא מתמה תלמודא על קידושא **ואבדלתא** דהוא מושבע מהר סיני, נהי דבקידושא הוי מושבע כדנפקא לן מזכור אבל באבדלתא מי הוי נשבע, אטו אבדלתא מדאורייתא היא והרי לא תיקנוה אלא אנשי כנסת הגדולה כדאמרינן בפ' אין עומדין 'בתחלה קבעוה בתפלה, העשירו קבעוהו על הכוס, חזרו והענו קבעוהו בתפלה, והן אמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס'. הנה בפירוש מצאנו שבתחלה היו עושין בתפלה ולא בכוס, והיכי אמרי' דיין הבדלה היא מהר סיני.

[הרי"ד מביא את פירושו של ר"ת לסוגיא בנזיר].

פסחים דף קו עמוד ב

הנוטל ידיו לא יקדש. אמר להו רב יצחק בר שמואל בר מרתא: אכתי לא נח נפשיה דרב שכחנינהו לשמעתתיה! זמנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דרב, זימנין דחביבא עליה ריפתא - מקדש אריפתא, זימנין דחביבא ליה חמרא - מקדש אחמרא. רשב"ם - דחביבא ליה ריפתא. שהיה רעב מקדש אריפתא... ומדרב שמעינן שמקדשין על הפת ואומר ויכולו ומברך המוציא ואינו אוכל גם לא יפרוס עד שיקדש אחרי כן. ודוקא קידוש אבל הבדלה אינה אלא על הכוס של יין כדאמרינן (שם דף לג א) העשירו קבעוה על הכוס ומי שאין לו כוס יין במקום שרגילין לשתות יין אל יבדיל על הפת ודי לו בהבדלת תפלה בסידור רב עמרם:

תוספות

ואין להקשות לרשב"ם דהא משמע לקמן דאין מבדילין על הפת... וא"כ כל שכן דאין מקדשין על הפת, דקידוש חמור מהבדלה... דאינה קשיא דאיכא טעמא דכיון שמצוה לסעוד סעודת שבת שייך קידוש על הפת אבל הבדלה אין ענינה אצל פת אלא דוקא על היין דשייך בכל דבר הודאה ושירה.

מ"מ נראה לר"ת דאין מקדשין על הפת כלל והכא ה"פ הנוטל ידיו לא יקדש משום דס"ל לרב יש קידוש שלא במקום סעודה וחיישינן שמא יפליג וילך לחוץ א"ל רב יצחק כו' זימנין דחביבא ליה ריפתא ומקדש אריפתא כלומר הוה מקדש אחמרא על דעת לאכול מיד ריפתא והיה נוטל מיד ידיו קודם קידוש...

רמב"ם שבת כט ט

היה מתאוה לפת יתר מן היין או שלא היה לו יין הרי זה נוטל ידיו תחלה ומברך המוציא ומקדש ואחר כך בוצע ואוכל ואין מבדילין על הפת אלא על הכוס.

בית יוסף או"ח סימן רעב

רשב"ם כתב שם דמקדשין על הפת וכן כתב שם רש"י... וכן כתב הרמב"ם וכן כתבו שם הגהות (מיימוניות) בשם כמה גדולים וכן כתב הרא"ש (סי' יז) ונהגו העם לקדש בפת וכן הסכימו כל הגאונים עכ"ל. ומשמע שאע"פ שמצוה מדברי סופרים לקדש על היין כמו שכתב הרמב"ם בפרק כ"ט (ה"ו), אי חביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא, וכן כתב שם הרמב"ם (ה"ט) בהדיא שאם היה מתאוה לפת יותר מן היין מקדש על הפת אף על פי שיש לו יין. ולפי זה מי שאינו שותה יין אינו צריך לחזר אחר יין לקידוש דהא ודאי חביבא ליה ריפתא.

אבל בהגהות כתוב שם דהא דמקדשין על הפת בשאין לו יין דוקא היא וכן ראיתי נוהגין דאפילו מי שאינו שותה יין מחזר אחר יין לקידוש.

דף מקורות

[דרכי משה

ובאור זרוע (הל' ערב שבת סי' כה) כתב בהדיא דמי שאינו שותה יין לא יקדש עליו אלא על הפת, וכן הוא בתשובת מיימונית סוף ספר הפלאה סימן ד' שיקדש על הפת או שישמע קידוש והבדלה מאחרים, ואפשר דאף ב"י לא קאמר דרגילין לחזר אחר היין אלא דוקא כשאוכל עם בני ביתו או עם אחרים דאע"ג דהוא אינו שותה אחרים שותים ממנו ולכן מקדשין איין וכן נהגו, אבל כשמקדש לעצמו אין לקדש רק אפת כדברי הפוסקים, כן נראה לי].

ואהיה דזימנין חביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא איכא למידק דמשמע שאע"פ שיש לו יין היא כדברי הרמב"ם דאי בשאין לו יין אפילו לא חביבא ליה ריפתא נמי אי אפשר לו לקדש אלא על הפת, ואם כן סתם בני אדם שמתאווים יותר למאכל מלמשתה היה להם לקדש על הפת ולא על היין דמצוה להקדים החביב. ושמה יש לומר שאע"פ שאם רצה להקדים החביב ולקדש על הפת הרשות בידו מכל מקום כשאינו מקדים החביב ומקדש על היין כיון דמצוה מדברי סופרים לקדש על היין שפיר דמי:

בית יוסף

וכתוב עוד בהגהות פרק כ"ט (שם) בשם ראבי"ה (סי' תקטז) חמר מדינה פירוש כגון הגמוניא אחת אבל אם נמצא יין באותה הגמוניא אלא שהוא ביוקר אין לו לקדש אריפתא ולא להבדיל אשיכרא.

רמא או"ח סימן רעב סעיף ט

ואם יין בעיר, לא יקדש על הפת.

מגן אברהם

לא יקדש על הפת. דר"ת סובר דאין מקדשין אריפתא:

פרי מגדים

ובלבוש [סעיף ט] כתב דיין מצוה מדברי סופרים, יע"ש. ועיין תוספות פסחים ק"ו ב' בתוספות ז"ה מקדש, דלר"ת אין מקדשין כלל על הפת. לכן כשיש יין בעיר יקדש על היין:

משנה ברורה

לא יקדש על הפת - כדי לחוש לדעת ר"ת שסובר דאין מקדשין על הפת כלל [מ"א]. ודע דאפילו להרא"ש ויתר הפוסקים דנקטינן כוותיהו דמותר לקדש על הפת ג"כ מודו דבמקום שיש יין בעיר אין מקדשין על הפת דעיקר מצוה הוא על היין אך לדלידהו אם הפת חביב לו יותר מיין אז מותר לקדש על הפת אפילו יש לו יין וכן פסק בדה"ח ואפשר שע"ז סומכין העולם להקל בזה:

דף מקורות

ביאור הלכה

עין במ"ב והיינו אפילו אם הפת חביב עליו יותר מיין וכדמוכח מהד"מ ע"ש אמנם בדה"ח ראיתי שפסק דאם הפת חביב לו יותר מיין יכול לקדש על הפת ומשמע שדעתו נוטה להכריע כמו שמצדד הב"י בסוף דבריו. והנה מהרמב"ם משמע דמפרש דריפתא חביבא ליה היינו יותר מיין ובטור בשם רב האי משמע דריפתא חביבא ליה היינו שהיין אינו מקובל ונהנה ממנו ונראה דבאופן זה שצייר רב האי בודאי נוכל לסמוך על דעת הב"י לקדש על הפת לכתחלה:

מגילה דף כז

רב הונא הוה אסר ריתא וקאי קמיה דרב, אמר ליה: מאי האי? - אמר ליה: לא הוה לי קידושא, ומשכנתיה להמיינאי, ואתאי ביה קידושא. אמר ליה: יהא רעוא דתיטום בשיראי.

מהרש"א שם

לדעת הפוסקים דמקדשין על הפת ק"ק מאי רבותיה דלא ביטל קידוש היום דמסתמא היה לו פת דאין קידוש אלא במקום סעודה וי"ל דלא בטלתי קידוש היום על היין.

שו"ת יביע אומר, אורח חיים ג יט

י"ל דפת כסנין יש לו דין פת גם לענין שיוכל לקדש עליו, כיון דקרינן ביה שפיר "וקראת לשבת עונג" דהיינו במקום קריאה לשבת שם יהיה עונג, ומש"ה חשיב במקום סעודה, הוא הדין שיועיל בו קריאה ... אכן ראיתי בספר שבילי דוד שנסתפק אם אפשר לקדש על פת כסנין. וסיים, דמשמע דבקבע עליו סעודה ראוי לקדש עליו.

שמירת שבת כהלכתה נג יח

בדיעבד מותר לו לקדש על פת הבאה בכיסנין אם יקבע סעודתו עליה, כי אז יטול ידיו כדין נטילת ידיים לסעודה ויברך על נטילת ידיים וייקח שתי עוגות שלמות ללחם משנה ויקדש עליהן עם ברכת המוציא. ובדיעבד אם אין לו עוגה כדי קביעת סעודה, יקדש מבלי לקבוע סעודה, ויברך ברכת מזונות לפני ברכת הקידוש.

מתוך הנחיות לחולה

אין לו יין לקידוש בלילה - יקדש על לחם משנה. ואם אין לו שתי ככרות שלמות או אף שתי פרוסות, יכול לקדש אפילו על כזית לחם (לפחות 27 גרם). ואם גם לחם אין לו - יקדש על שתי עוגות שלמות מחמשת מיני דגן, ואם אין לו אלא עוגה שלמה אחת או רק פרוסות עוגה, יקדש עליהן.

קצה. כשמקדש, בדיעבד, על עוגה, טוב אם יקבע סעודתו עליה, דהיינו שיאכל שיעור סעודה קבועה של ערב או של בוקר [כשכמות העוגה שוה לכמות הלחם שהיה אוכל בסעודה שעיקרה לחם], כי אז יטול ידיו כדין נטילת ידיים לסעודה ויברך "על נטילת ידיים". ויקח שתי עוגות שלמות ללחם-משנה ויקדש עליהן כדין קידוש על הלחם, כלומר עם ברכת "המוציא". ויברך ברכת המזון. גם אם אין לו אלא עוגה שלמה אחת, או רק פרוסות עוגה, יקדש עליהן כנ"ל. ובדיעבד, אם אין לו עוגה כדי קביעת סעודה, יקדש מבלי לקבוע סעודה, ויברך ברכת "מזונות" לפני ברכת הקידוש.

דף מקורות